

TOWARZYSTWO ROZWOJU ZIEM ZACHODNICH W LATACH 1957—1970

Pod koniec lat czterdziestych i na początku pięćdziesiątych uległy likwidacji niektóre organy państwowe, organizacje społeczne i naukowe zajmujące się i pracujące na rzecz Ziemi Zachodnich i Północnych. Dotyczyło to między innymi Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, Zachodniej Agencji Prasowej, Polskiego Związku Zachodniego. Likwidacja instytucji i organizacji działających specjalnie na rzecz Ziemi Zachodnich była zdecydowanie przedwczesna. Istniała nadal specyfika tych ziem i wynikająca z niej skomplikowana problematyka. Istniał cały szereg nie rozwiązanych a nawet nie podjętych zagadnień natury gospodarczej i społecznej.

W 1956 roku w atmosferze ożywionej sytuacji w Polsce sprawy Ziemi Zachodnich zostały ponownie podjęte w szerokim wymiarze. Zrodziło się szereg inicjatyw zmierzających zwłaszcza do ich aktywizacji gospodarczej i kulturalnej oraz rozbudzenia i zakończenia procesów integracyjnych. Efektem było powołanie 6 grudnia 1956 roku Komisji Rządowej do Spraw Rozwoju Ziemi Zachodnich, reaktywowanie 15 grudnia tegoż roku Zachodniej Agencji Prasowej oraz powołanie przez Sejm PRL 27 marca 1957 roku spośród grona posłów Komisji Nadzwyczajnej Ziemi Zachodnich.

Pod koniec 1956 roku pojawiły się głosy mówiące o konieczności utworzenia organizacji społecznej działającej na rzecz Ziemi Zachodnich. Początkowo zamierzano reaktywować Polski Związek Zachodni, jednak stosunkowo prędko odstąpiono od tego zamysłu. W efekcie poczynań byłych pracowników Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, licznej grupy posłów i dziennikarzy, po przeprowadzeniu szeregu działań przygotowawczych 26 maja 1957 roku w Warszawie odbył się zjazd organizacyjny Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich¹. Wzięło w nim udział kilkuset działaczy społecznych z całego kraju. Poza posiedzeniami plenarnymi Zjazd obradował w pięciu Komisjach problemowych (Komisja Wniosków Programowych, Komisja Ogólnownioskowa, Komisja Wniosków Organizacyjnych, Komisja do spraw Rady Naukowej, Komisja Matki). Przewodniczącym Rady Naczelnej TRZZ wybrano Stanisława Kulczyńskiego, wiceprzewodniczącymi zostali Leopold Gluck, Jan Izydorczyk i Bogdan

¹ AAN TRZZ, sygn. 41/1, Stenogram ze Zjazdu Organizacyjnego TRZZ 26.V.1957 r.

Wilamowski. Funkcję przewodniczącego Komisji Rewizyjnej powierzono Juliuszowi Kolipińskiemu².

Główne zadania sprecyzowane na zjeździe organizacyjnym i postawione przed TRZZ w aktywizacji gospodarczej, społecznej i kulturalnej Ziem Zachodnich i Północnych sprowadzały się do następujących zagadnień:

- popularyzowanie osiągnięć Ziem Zachodnich i Północnych oraz przeszłości polskiej tych ziem jako integralnej części polskiego organizmu narodowego i państwowego;
- popularyzowanie patriotycznych tradycji walk o narodowe wyzwolenie Ziem Zachodnich i Północnych;
- współdziałanie w zakresie upowszechniania kultury i oświaty oraz rozwijanie czynów społecznych w poszczególnych regionach Polski zachodniej i północnej;
- rozwijanie społecznej współpracy międzyregionalnej z Ziemiami Zachodnimi i Północnymi, poprzez wymianę doświadczeń w pracy kulturalno-oświatowej oraz działalności towarzystw regionalnych;
- popularyzowanie osiągnięć i perspektyw rozwoju w dziedzinie gospodarki morskiej oraz tradycji Polski na morzu;
- współdziałanie w zakresie demaskowania w kraju i za granicą antypolskiego rewizjonizmu i militarystwu zachodnioniemieckiego;
- rozwijanie działalności na rzecz utrwalenia w społeczeństwie przyjaźni Polski z Niemiecką Republiką Demokratyczną i współpracy z postępowymi i pokojowymi siłami w Republice Federalnej Niemiec;
- utrwalanie wśród Polonii zagranicznej ogólnonarodowej solidarności Polaków w sprawie trwałości granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej³.

Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich podzielić można na trzy zasadnicze okresy. Pierwszy obejmował lata 1957—1958 i wiązał się z tworzeniem jego struktur organizacyjnych. Drugi okres to lata 1959—1962. Etap ten to zasadnicza działalność Towarzystwa najbardziej twórczy zarówno w funkcjonowaniu samej organizacji jak i jej wkładu w rozwój Ziem Zachodnich. Etap trzeci przypada na lata 1963—1970 i charakteryzuje się głównie inspirowaniem przedsięwzięć społecznych na rzecz dalszego rozwoju Ziem Zachodnich i popularyzacji dorobku tych terenów po drugiej wojnie światowej.

Powołanie Rady Naczelnej TRZZ wyprzedziło powstawanie terenowych jednostek organizacyjnych: zarządów wojewódzkich, powiatowych i miejskich. Ogniwem podstawowym TRZZ było koło liczące co najmniej 10 osób. Członkami organizacji mogły być osoby fizyczne i prawne. W strukturze TRZZ główną uwagę skupiono na ukształtowaniu silnych zarządów wojewódzkich, które miały decydować o efektach pracy Towarzystwa. TRZZ nie było organizacją masową w sensie liczebności członków. Od samego początku działalność ukierunkowana była na masowość w sensie oddziaływania.

² Tamże.

³ Tamże, Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich w latach 1957—1970. Warszawa—Wrocław 1973, s. 7—8.

TABELA NR 1

ROZWÓJ ORGANIZACYJNY TRZZ W LATACH 1958—1969

Wyszczególnienie	1958	1960	1965	1968	1969
Zarządy wojewódzkie	18	18	18	18	18
Zarządy powiatowe	167	253	307	258	215
Koła	—	1482	3143	2383	2094
Członkowie — osoby fizyczne	20340	47329	128209	126826	119135
Członkowie — osoby prawne	460	821	1847	3031	3117

ŹRÓDŁO: Działalność TRZZ..., s. 10.

Działalność TRZZ po zjeździe organizacyjnym koncentrowała się głównie na tworzeniu warunków dla pogłębiania procesów stabilizacji i integracji społecznej na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Duży nacisk położyło Towarzystwo na akcję osiedleńczą na Ziemiach Zachodnich, zwłaszcza w odniesieniu do repatriantów ze Związku Radzieckiego. Jako problem wysunięta została kwestia polskiej ludności rodzimej, w tym zwłaszcza rozbudzenie i umacnianie wśród niej poczucia odwiecznej przynależności do narodu polskiego⁴.

TRZZ przed wszystkimi swoimi ogniwami i członkami jako zasadniczy cel w dziedzinie społecznej postawiło zadanie umacniania więzi pomiędzy zamieszkującymi Ziemię Zachodnie oraz więzi Ziem Zachodnich z resztą kraju.

Dla realizacji zadań stojących przed TRZZ utworzonych zostało w jego strukturach kilka specjalistycznych komisji, zajmujących się różnymi dziedzinami życia. W latach 1957—1959 pracowały: Komisja Społeczno-Kulturalna, Komisja Ekonomiczna, Komisja do spraw Organizacji Społecznych, Komisja Polonii Zagranicznej, Komisja Zagospodarowania Odry i Rada Naukowa do spraw Ziem Zachodnich⁵. W 1959 roku powołano ponadto radę gospodarczą Towarzystwa jako Zakłady Przemysłowo-Usługowe „Ter-Zet”⁶. Zamierzano w ten sposób wygospodarować własne fundusze na działalność TRZZ. W czerwcu 1964 roku prezydium Rady Naczelnej TRZZ powołało do życia Komisję Morską⁷.

W miarę występujących potrzeb tworzono także zespoły do rozpatrywania i realizacji określonych spraw. Przykładowo wymienić tu można podległy bezpośrednio Radzie Naczelnej Zespół Programowy i Zespół do spraw Słowińców, Zespół do spraw Działalności Gospodarczej, Zespoły Przedjazdowe, Zespół Kolportażu Wydawnictw TRZZ⁸.

W końcowym etapie działalności Towarzystwa, tj. w drugiej połowie lat sześćdziesiątych, w jego strukturach pracowały komisje: Komisja Kul-

⁴ AAN TRZZ, sygn. 19/118, Statut TRZZ, Warszawa 1957 r.

⁵ Tamże, sygn. 20/43, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1957—1958.

⁶ Tamże, sygn. 20/189, Materiały dotyczące powołania i likwidacji wyodrębnionego pionu działalności gospodarczej Zakładów Przemysłowo-Usługowych „Ter-Zet”.

⁷ Tamże, sygn. 41/3, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960—1964.

⁸ Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich..., s. 11.

turalno-Oświatowa i Propagandowa, Komisja Morska, Komisja Zagospodarowania Odry, Komisja Współpracy Międzyregionalnej, Komisja Akademicka, Komisja Zagraniczna i Komisja Naukowa⁹. Niektóre komisje powołane przez Radę Naczelną TRZZ, analogicznie tworzone były przez Zarządy Wojewódzkie, a w niektórych przypadkach także i powiatowe.

Główne kierunki działania TRZZ w poszczególnych okresach czasu przyjmowane były podczas Walnych Zjazdów Delegatów. Jak już wspomniano wcześniej I Organizacyjny Zjazd TRZZ odbył się w Warszawie 26 maja 1957 roku. Drugi Zjazd Delegatów TRZZ obradował w Olsztynie w dniach 23—24 stycznia 1960 roku¹⁰, trzeci — w Opolu w dniach 23—24 stycznia 1965 roku¹¹ i czwarty w Warszawie — 8 stycznia 1971 roku¹². Podczas Walnego Zjazdu Delegatów TRZZ w Warszawie podjęto uchwałę o rozwiązaniu Towarzystwa.

Powszechnym programowym założeniem TRZZ była szeroka popularyzacja problematyki Ziem Zachodnich i Północnych w społeczeństwie Polski i poza granicami kraju. Chodziło o zaznajomienie z ich polską przeszłością oraz całokształtem przeobrażeń dokonujących się tu po drugiej wojnie. Chodziło także o pokazanie głębokich dokonujących się tu przemian, związanych ze zmianą w Polsce systemu politycznego i na tym tle trudnego problemu integracji społecznej w skali Ziem Zachodnich i całego kraju. Zamierzano wytworzyć atmosferę szerokiego zainteresowania problematyką Ziem Zachodnich i Północnych i włączyć ją głęboko w świadomość społeczną Polaków.

Istotną rolę w realizacji tego zamierzenia spełniła powołana przez Radę Naczelną TRZZ w dniu 19 marca 1958 roku Komisja Propagandowo-Wydawnicza¹³. Głównymi zadaniami Komisji, której przewodniczył Jerzy Putrament, było propagowanie problematyki Ziem Zachodnich i Północnych poprzez działalność wydawniczą, odczytową, organizację imprez masowych, seminariów i odczytów¹⁴. Przedsięwzięcie było tym bardziej potrzebne, że powszechnie brakowało odpowiednich wydawnictw traktujących o tych terenach i to zarówno w odniesieniu do okresu przed jak i powojennego. Zamierzeniem było także rozbudzenie zainteresowania Ziemiach Zachodnimi i Północnymi ośrodków naukowych i zainspirowanie badań nad ich problematyką. Rada Naczelna TRZZ wydała szereg pozycji zwartych, materiałów odczytowych i biuletynów. Podobnie czyniły Zarządy Wojewódzkie w wydawnictwach, w których podejmowana była głównie problematyka regionalna.

W stosunkowo krótkim czasie TRZZ zorganizowało dobrze funkcjonujące wydawnictwo. Efektem były opracowania na dobrym poziomie naukowym i popularnonaukowym. Jedną z ważniejszych pozycji wydaw-

⁹ AAN TRZZ, sygn. 20/59, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960—1964.

¹⁰ Tamże, sygn. 20/43, Sprawozdanie z II Walnego Zjazdu Delegatów Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich w Olsztynie, 23 i 24 stycznia 1960 r.

¹¹ Tamże, sygn. 19/7, Sprawozdanie z III Walnego Zjazdu Delegatów TRZZ w Opolu, 23 i 24 stycznia 1965 r.

¹² Tamże, sygn. 35/1, Stenogram z IV Walnego Zjazdu Delegatów TRZZ w Warszawie, 8 stycznia 1971 r.

¹³ Tamże, sygn. 19/2, Komisja Propagandowo-Wydawnicza Rady Naczelnej TRZZ. Założenia programowo-organizacyjne, 19 III 1958 r.

¹⁴ Tamże.

nicznych TRZZ, zwłaszcza ze względu na znaczenie w organizacyjnym funkcjonowaniu Towarzystwa, miał wydawany w latach 1957—1970 „Biuletyn Informacyjny”. Oprócz informacji o życiu organizacji kolejne numery „Biuletynu” zawierały opracowania o szeroko rozumianej problematyce Ziem Zachodnich i Północnych, podejmowana była w nich sprawa rewizjonizmu zachodnioniemieckiego i kwestia niemiecka w ogóle. Biuletyn, którego ukazały się 132 numery, wydawany był średnio w nakładzie 2 tys. egzemplarzy¹⁵. W latach 1960—1965 wydawany był „Rocznik Ziem Zachodnich i Północnych”. Kolejne tomy Rocznika stanowiły bodaj jedne z najlepszych z dotychczasowych opracowań, zwłaszcza popularnonaukowych, o tych terenach¹⁶. Wiele nowych informacji i wątków myślowych do dalszych naukowych badań nad Ziemiami Zachodnimi i Północnymi dały wydane przez Radę Naczelną TRZZ zwarte pozycje książkowe¹⁷.

W latach 1958—1959 TRZZ wystąpiło z inicjatywą utworzenia funduszu interwencyjno-wydawniczego, który wykorzystany miał być na badania naukowe i wydawnictwa związane z Ziemiami Zachodnimi. Sejm PRL przydzielił na ten cel ogółem 4,85 mln zł i skierował je do dyspozycji Polskiej Akademii Nauk¹⁸. Środki te pozwoliły na wydanie wielu pozycji książkowych¹⁹ i wsparły finansowo niektóre wydawnictwa periodyczne podejmujące problematykę Ziem Zachodnich i Północnych²⁰.

Działalność wydawnicza prowadziły także poszczególne komisje problemowe TRZZ. Komisja Polonii Zagranicznej w latach 1959—1965 wydawała dwumiesięcznik „Biuletyn Polonii Zagranicznej”, prezentujący w swych treściach między innymi problematykę niemiecką, w tym zwłaszcza niebezpieczeństwo zachodnioniemieckiego rewizjonizmu²¹. W latach 1960—1965 Komisja wydała 39 materiałów odczytowych i 6 tomów antologii literackich o tematyce regionalnej²².

Największą ilość materiałów popularnonaukowych o problematyce gospodarczej, demograficznej i kulturalnej Ziem Zachodnich i Północnych wydała Komisja Propagandy. W specjalnej serii materiałów odczy-

¹⁵ Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich..., s. 18.

¹⁶ Rocznik wydawany był w Warszawie przez Radę Naczelną TRZZ. Komitet redakcyjny tworzyli: J. Dziedzic, R. Hajduk, E. Męclewski, Cz. Pilichowski i S. Zięba. Tytuły Roczników w poszczególnych latach: 1960 — Od Sudetów do Bałtyku; 1961 — Polska jest jedna; 1962 — Na ziemi ojców; 1963 — Ludzie, ziemia, morze; 1964 — Dzieło narodu; 1965 — Dwudziestolecie powrotu.

¹⁷ Przykładowo wymienić tu można prace: J. Kokot, E. Męclewski, Materiały informacyjne o polskich Ziemach Zachodnich, Warszawa 1958; Byliśmy, jesteście, będziemy. Ziemia Zachodnie i Północne Polski. Ich dzieje i znaczenie, Warszawa 1959; T. Derlatka, J. Szafranowski, Polskie Ziemia Zachodnie i Północne. Fakty i Liczby, Warszawa 1960; R. Hajduk, S. Zięba, Ludzie Ziem Zachodnich i Północnych, Warszawa 1962.

¹⁸ Trybuna Ludu nr 337 z 3 XII 1958 r.; Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich..., s. 20.

¹⁹ Przykładowo: Górny Śląsk, cz. I—II 1959; J. Popkiewicz, F. Ryszka, Przemysł ciężki Górnego Śląska, Warszawa 1959.

²⁰ „Przegląd Zachodni”, „Silesia”, „Antiqua”, „Zapiski Koszalińskie”, „Rocznik Olsztyński”.

²¹ AAN TRZZ, sygn. 20/59, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960—1964.

²² Z. Jordanek, Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich w integracji społeczno-gospodarczej Ziem Zachodnich i Północnych w latach 1957—1970, Warszawa 1985. WAP (maszynopis pracy doktorskiej), s. 348.

towych Komisja wydała ponad 100 tytułów w nakładzie ponad 150 tys. egzemplarzy²³.

Komisja Zagospodarowania Odry w latach 1960—1970 wydała dwaście numerów „Zeszytów Odrzańskich”. Zasadniczą ich treścią były problemy gospodarki wodnej w regionie Nadodrza, chociaż zawierały również tematykę szerszą, dotyczącą Ziem Zachodnich i Północnych. Także Komisja Ekonomiczna wydała siedem zeszytów (w 1961 roku), w których przedstawione zostały efekty jej działalności²⁴.

Szeroką działalność wydawniczą prowadziły także Zarządy Wojewódzkie TRZZ. Wydawały między innymi popularyzujące ideę TRZZ kalendarze, własne periodyki w formie roczników, wkładki do podręczników historii, monograficzne opracowania poszczególnych miast i regionów, przewodniki, informatory turystyczne, a także materiały szkoleniowo-propagandowe, dostosowane do własnych potrzeb.

TRZZ upowszechniając problematykę Ziem Zachodnich i Północnych w społeczeństwie polskim licznie organizowało odczyty, pogadanki i prelekcje w różnych środowiskach społecznych i zawodowych. Działalność ta stanowiła znaczącą część pracy Towarzystwa i w wielu przypadkach dała wymierne efekty. W latach 1960—1969 wygłoszonych zostało 72 557 odczytów i prelekcji oraz 96 844 pogadanki w szkołach z młodzieżą²⁵.

Poszczególne Zarządy Wojewódzkie TRZZ oprócz prelekcji organizowały także cykle wykładów na określone tematy związane głównie z Ziemią Zachodnią i Północną. Dużą troskę wkładano we właściwy dobór i przygotowanie osób prowadzących zajęcia na wykładach, kursach i pogadankach organizowanych przez ogniwa Towarzystwa. W latach 1958—1959 stworzono z inicjatywy TRZZ kilkanaście regionalnych studiów, na których prowadzono kształcenie prelegentów. Do najlepiej funkcjonujących studiów należały: Wakacyjne Studium Pomorzoznawcze w Koszalinie (1958—1962), Studium Regionalne w Trzciance (1958), Kurs Regionalny Kaszuboznawczy w Gdańsku (1959), Kurs Regionoznawczy o Warmii i Mazurach w Rogiedlach (1959), Regionalne Studium Nadnoteckie w Pile (1959), Wolne Studium Humanistyczne w Elblągu (1957—1959)²⁶.

Z upływem lat zmieniały się jakościowo działania propagandowe w popularyzacji problematyki Ziem Zachodnich i Północnych. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych organizowano sesje popularnonaukowe. Ich zaletą był udział większej niż na pogadankach ilości słuchaczy i większa atrakcyjność przekazywanych treści.

Największą doroczną imprezą o zasięgu i znaczeniu ogólnopolskim, organizowaną przez TRZZ były Tygodnie Ziem Zachodnich. Odbywały się one począwszy od 1958 roku corocznie w maju. Ogółem zorganizowano 13 Tygodni. W czasie ich obchodów ze szczególnym nasileniem trwały akcja prelekcyjna i szereg imprez propagandowo-szkoleniowych oraz ma-

²³ AAN TRZZ, sygn. 19/2, Wykaz materiałów propagandowych wydanych w latach 1960—1969.

²⁴ Tamże, sygn. 20/59, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960—1964; Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich..., s. 19.

²⁵ AAN TRZZ, sygn. 18/34, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960—1964; Tamże, sygn. 20/59, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1965—1970.

²⁶ Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich..., s. 17.

nifestacji. W imprezach tych rokrocznie uczestniczyło ponad 600 tys. osób w całym kraju²⁷. W organizowaniu Tygodni Ziem Zachodnich czynny udział brały organizacje i instytucje społeczne. Poprzez starannie dobrane programy obchodów, trafnie formułowane hasła i sprawnie przeprowadzane imprezy wokół problematyki Ziem Zachodnich i Północnych mobilizowano corocznie społeczeństwo kraju. Tygodnie Ziem Zachodnich stały się od samego początku uroczystościami ogólnonarodowymi, co niewątpliwie świadczy o ich integracyjnym znaczeniu w odniesieniu do znacznej części Polaków bez względu na miejsce zamieszkania. Treści programowe TRZZ zbieżne były z rocznicami historycznymi i ważnymi zagadnieniami polskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Oto wybrane przykłady.

Obchody III Tygodnia Ziem Zachodnich w 1960 roku przypadły w 15 rocznicę wyzwolenia Ziem Zachodnich i Północnych oraz zwycięstwa nad niemieckim faszyzmem. Stąd główne hasła, które w świadomości Polaków, i nie tylko, przetrwały wiele lat a nawet usadowiły się na trwałe i funkcjonują do dziś: „Nie ma problemu granic — jest tylko problem pokoju”, „Polska jest tylko jedna”, „Polska jest tu — między Bugiem a Odrą i Nysą Łużycką”, „Ziemie Zachodnie — piękne, gospodarne, kulturalne”²⁸. Ostatnie hasło wykształciło się z narodzin i rozwoju ruchu regionalnego. Zostało rzucone przez organizację zielonogórską TRZZ: „Ziemia Lubuska — piękna, gospodarna, kulturalna” i w krótkim czasie przyjęło się jako motyw wiodący w innych regionach kraju, a następnie odniesione zostało do całych Ziem Zachodnich i Północnych. W końcu stało się hasłem Ogólnopolskiego Frontu Jedności Narodu: „Polska piękna, gospodarna, kulturalna”²⁹.

W obchodach IV TZZ w 1961 roku głębokie odbicie znalazła problematyka niemiecka. Z jednej strony propagowane były treści związane ze współpracą i przyjaźnią z NRD, z drugiej zaś eksponowano niebezpieczeństwo i potrzebę walki z rewizjonizmem i militarystką zachodnio-niemieckim³⁰.

Począwszy od 1962 aż do 1966 roku w kolejnych obchodach Tygodni Ziem Zachodnich powszechnie popularyzowano dorobek i postępowe tradycje narodu polskiego w związku z 1000-leciem państwa polskiego.

W ramach obchodzonych corocznie Tygodni Ziem Zachodnich, począwszy już od 1958 roku, organizowane były Zjazdy Pisarzy Ziem Zachodnich. Kolejne Zjazdy odbyły się w następujących miejscowościach: Duszniki Zdrój (1958), Katowice-Świerklaniec (1959), Wrocław (1960), Szczecin (1961), Opole (1962), Zielona Góra (1963), Poznań (1964), Olsztyn (1965), Bydgoszcz-Toruń (1966), Szczecin (1967), Katowice-Jaszowiec (1968), Gdańsk (1969), Zielona Góra (1970)³¹. Zjazdy te odgrywały znaczącą rolę w aktywizacji życia kulturalnego Ziem Zachodnich i Północnych i spełniały istotną funkcję integracyjną, zwłaszcza środowisk związanych z działalnością twórczą i kulturalną. Ważną funkcję spełniały

²⁷ E. Męclewski, *Powrót Polski nad Odrę i Nysę Łużycką i Bałtyk*, Warszawa 1971, s. 531.

²⁸ *Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziem Zachodnich...*, s. 21.

²⁹ E. Męclewski, *Powrót Polski...*, s. 526.

³⁰ AAN TRZZ, sygn. 19/37, *Ocena i przebieg Tygodnia Ziem Zachodnich 7-14 maja 1961 r.*

³¹ Z. Jordanek, *Towarzystwo Rozwoju Ziem Zachodnich...*, s. 362.

spotkania pisarzy z czytelnikami w różnych środowiskach społeczno-zawodowych.

Jedną z najbardziej udanych inicjatyw TRZZ była popularyzacja w społeczeństwie polskim zagadnień marynistycznych i gospodarki morskiej. Wokół problematyki polskich tradycji na morzu i dziejów ziem nadbałtyckich na przestrzeni wieków udało się w krótkim czasie skupić liczne grono sympatyków. Szeroko rozumiane zagadnienie morza w krótkim czasie stało się elementem integracyjnym w całym kraju.

W 1964 roku Rada Naczelna TRZZ powołała Komisję Morską. W czasie swego kilkuletniego funkcjonowania Komisja prowadziła szeroki zakres prac i wykazała nowatorstwo w podejściu do zagadnień marynistycznych. Wypełniła w dużym stopniu lukę istniejącą w społecznej wiedzy na temat problemów morza. Podstawowe kwestie jakie podejmowała i realizowała Komisja to popularyzacja wiedzy o morzu i polskich tradycjach morskich, zagadnienia związane z gospodarką morską i jej intensyfikacją, wspieranie twórczości związanej z problematyką morską, ukazywanie dorobku Polski Ludowej na morzu³².

Już w 1965 roku Komisja Morska zorganizowała dwie sesje naukowe poświęcone problemom morza. Pierwsza odbyła się w Sopocie, podczas której między innymi omawiano rolę gospodarki morskiej w polskiej gospodarce narodowej, perspektywy rozwoju stosunków gospodarczych z innymi krajami, sytuację polskich portów na tle zjawisk integracyjnych w gospodarce światowej. Druga sesja zorganizowana w październiku w Szczecinie i Koszalinie podsumowała stan badań nad problematyką morską i sprecyzowała dalsze postulaty badawcze³³.

Znaczące efekty przyniosła popularyzacja problematyki morskiej, zwłaszcza wśród młodzieży szkolnej. W 1966 roku Komisja Morska wspólnie z redakcją „Morza” ogłosiła konkurs dla młodzieży „Nasze morskie tysiąclecie”. Jego plonem było ponad 2,5 tys. prac. W latach następnych podobne konkursy ogłaszano jeszcze kilkakrotnie.

Wiele ciekawych przedsięwzięć popularyzujących problematykę morską zorganizowały terenowe ogniwa TRZZ. Przykładowo: łódzki oddział Towarzystwa w 1966 roku ogłosił konkurs dla młodzieży na temat „1000 lat tradycji morskich Polski”, w którym wzięło udział ponad 8 tys. osób. W konkursach Zarządu Miejskiego TRZZ w Nowej Hucie „Polska a Bałtyk na przestrzeni 1000-lecia państwa polskiego” i „Kołobrzeg — jego historia i dzień dzisiejszy” uczestniczyło około 15 tys. młodzieży. Natomiast w konkursie Zespołu Morskiego w Rzeszowie „Morze żywi i bogaci” w 1968 roku udział wzięło około 10 tys. młodzieży³⁴.

Popularyzacja zagadnień morskich i marynistycznych nasilała się zwłaszcza corocznie w okresie organizowanych „Dni morza”. Komisja Morska TRZZ przyczyniła się także do wydania wielu opracowań naukowych i popularnonaukowych poświęconych zagadnieniom marynistycznym³⁵. Dzięki pracy Komisji i jej inicjatywom ożywiło się poważnie w

³² AAN TRZZ, sygn. 25/10, Powołanie Komisji Morskiej 30.VI.1964 r.

³³ Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich..., s. 25—26.

³⁴ Tamże.

³⁵ Przykładowo: S. Darski, S. Szymborski, Znaczenie morza w życiu człowieka, 1967; Z. Nowakowski, Przemysł okrętowy w PRL, 1964; L. Hofman, Udział gospodarki morskiej

całym kraju zainteresowanie i znajomość problemów morza. Ważnymi osiągnięciami Komisji Morskiej TRZZ było zorganizowanie we wrześniu 1966 roku Sejmiku Twórców Morskich oraz Zjazdu Marynistów, który powołał do życia Stowarzyszenie Marynistów Polskich oraz zorganizowanie w 1968 roku konferencji naukowej poświęconej 400 rocznicy powstania Komisji Morskiej za Zygmunta Augusta³⁶.

TRZZ poprzez rozbudzanie aktywności społecznej, podejmowanie i udział w realizacji konkretnych zamierzeń wniosło wkład do gospodarczego ożywienia i rozwoju Ziem Zachodnich i Północnych. Główną formą działalności społeczno-gospodarczej zainicjowaną i realizowaną przez Towarzystwo była współpraca pomiędzy poszczególnymi regionami Ziem Zachodnich i pozostałych ziem kraju. Przedsięwzięcie to uzyskało miano kooperacji i w pierwszej kolejności miało służyć wykorzystaniu rezerw społecznych i gospodarczych współpracujących ze sobą regionów w rozwoju takich dziedzin życia, jak: przemysł, rolnictwo, kultura, nauka, oświata, opieka zdrowotna, turystyka i sport. Kooperacja przybrała rozmaite formy i odbywała się pomiędzy województwami, powiatami i miastami. Na ogół szukano partnerów o podobnych zainteresowaniach społecznych, gospodarczych i kulturalnych. Prędko rosła liczba współpracujących ze sobą szkół, muzeów, instytucji naukowych, rad narodowych, przedsiębiorstw i zakładów pracy. Kooperacja w krótkim czasie okazała się twórcza, przybliżyła wzajemne problemy odległych terytorialnie regionów i ludzi, łączyła ich w procesie wspólnego rozwiązywania problemów i zagadnień.

Jako pierwsze nawiązały współpracę jednostki wojewódzkie TRZZ, następnie zaś powiaty i miasta. Pierwsze umowy kooperacyjne to porozumienia zawarte pomiędzy Słupskiem i Łodzią (25 stycznia 1958 roku)³⁷, Warszawą i Olsztynem (25 marca 1958 roku)³⁸ oraz Poznaniem i Koszalinem (28 marca 1958 roku)³⁹. W krótkim czasie stworzona została sieć współpracujących ośrodków. Najważniejsze jednak są efekty tej współpracy, która w dużej mierze zależna była od wzajemnego potencjału ekonomicznego. W kooperacji pomiędzy Warszawą i Olsztynem w 1960 roku po obu stronach łącznie współdziałało 314 instytucji i organizacji, w tym 62 w dziedzinie ekonomicznej. Wynikiem kooperacji było między innymi uruchomienie przez Stołeczne Zakłady Drzewne wytwórni wyrobów drzewnych w Węgorzewie, utworzenie Przedsiębiorstwa Turystycznego „Warszawa-Olsztyn”, budowa restauracji w Mikołajkach, uruchomienie zakładów cegły silikatowej we Fromborku. Warszawskie zakłady pracy podjęły w tym czasie budowę obiektów wczasowych w województwie olsztyńskim o wartości sięgającej kilkudziesięciu milionów złotych. Wiosną 1960 roku Zarząd Stołeczny TRZZ utworzył Międzyuczelniany Ośrodek Informacji Pośrednictwa Pracy dla absolwentów wyjeżdżających na Zie-

w gospodarce PRL, 1965; B. Kowalewski, *Perspektywy rozwojowe polskiego rybołówstwa morskigo*, 1965.

³⁶ E. Męciewski, *Powrót Polski...*, s. 529—530.

³⁷ Trybuna Ludu nr 31 z 31 stycznia 1958 r., s. 1—2.

³⁸ Trybuna Ludu nr 85 z 26 marca 1958 r., s. 1.

³⁹ Trybuna Ludu nr 89 z 30 marca 1958 r., s. 1.

mie Zachodnie. Wynikiem było skierowanie do pracy na Ziemię Zachodnie i Północne 95 absolwentów warszawskich uczelni⁴⁰.

Kooperacja w dziedzinie ekonomicznej objęła głównie przemysł terenowy i gospodarkę komunalną. W ramach kooperacji na Ziemiach Zachodnich i Północnych odbudowano wiele zabytkowych obiektów. W akcji tej zainicjowana została odbudowa i rozwój Fromborka⁴¹.

Dobre wyniki przyniosła kooperacja społeczna w dziedzinie nauki, oświaty i kultury. Dotyczyło to zwłaszcza tych regionów Ziemi Zachodnich i Północnych, które odstawały od tempa rozwoju kraju i w których występował deficyt wykwalifikowanych kadr. Politechnika Poznańska zorganizowała w Zielonej Górze, a Uniwersytet Poznański w Szczecinie studium zaoczne i punkt konsultacyjny. Część absolwentów uczelni pedagogicznych województwa poznańskiego kierowana była do pracy w województwie szczecińskim i koszalińskim. Znaczne korzyści w ożywieniu i podniesieniu poziomu życia kulturalnego przyniosła szeroka wymiana kulturalna pomiędzy Krakowem a Opolem, Warszawą i Olsztynem oraz szeregiem miast powiatowych⁴².

Inną formą współpracy realizowaną z inicjatywy i w ramach TRZZ było współdziałanie powiatów leżących w różnych województwach wzdłuż dawnej granicy państwowej pomiędzy Polską a Niemcami. Założeniem tej formy współpracy, wiodącej w latach sześćdziesiątych było współdziałanie kompleksowe obejmujące kilka sąsiadujących ze sobą powiatów we wszystkich dziedzinach życia. Takie ułożenie problemu wynikało z negatywnej oceny sytuacji w zakresie integracji Ziemi Zachodnich i Północnych z resztą kraju.

Kooperacja powiatów leżących wzdłuż dawnej granicy Polski z Niemcami objęła 7 regionów, w skład których wchodziły 34 powiaty z 11 województw⁴³. Organem inicjującym, ustalającym i nadzorującym zakres współdziałania były Międzypowiatowe Rady Współpracy.

Przykładem umowy kompleksowej może być umowa kooperacyjna powiatów: Kluczbork — Wieruszów — Kępno (Region nad Górną Prosną), wynikiem której było powiązanie planów perspektywicznych rozwoju, regulacja rzeki Prosną i melioracja przyległych terenów, budowa mostów na Prośnie, dróg, wymiana nasion siewnych, płodów rolnych i przetworów owocowych⁴⁴. W tym i w pozostałych regionach Współdziałania (Region Kurpiowsko-Mazurski, Mazowiecko-Mazursko-Pomorski, Nadnotecki, Nadbobrzański, Nad Baryczą oraz drugi Region nad Górną Prosną grupujący powiaty: Kłobucki, Wieluń i Olecko)⁴⁵ udało się rozwiązać wiele problemów gospodarczych i kulturalnych. Koncentrują środki materialne i ludzkie, zaktywizowano poszczególne środowiska i osiągnięto postęp w rozwoju gospodarczym.

W ramach Komisji Ekonomicznej utworzony został Zespół Rolny, który zajął się sprawą osadnictwa rolnego i rozwoju rolnictwa. Problem osadnictwa rolnego dotyczył zwłaszcza kwestii osiedlania repatriantów

⁴⁰ Z. Jordanecki: *Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich...*, s. 266—267.

⁴¹ ANN TRZZ, sygn. 20/43, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1957—1959.

⁴² *Działalność Towarzystwa Rozwoju Ziemi Zachodnich...*, s. 30.

⁴³ AAN TRZZ, sygn. 20/65, Zadania TRZZ we współpracy międzyregionalnej 1969.

⁴⁴ E. Męclewski, *Powrót Polski...*, s. 527.

⁴⁵ AAN TRZZ, sygn. 20/65, Zadania TRZZ we współpracy międzyregionalnej 1969.

przybywających ze Związku Radzieckiego oraz powstrzymania odpływu ludności z Ziemi Zachodnich i Północnych. W latach 1951—1957 porzuconych tu zostało blisko 28 tys. gospodarstw chłopskich⁴⁶. Znaczną większą liczbą przypadków dotyczyła rzekoma się gospodarstw i zmniejszania ich wielkości. Innym problemem związanym ze stabilizacją w rolnictwie były ruchy migracyjne na terenie samych Ziemi Zachodnich i Północnych.

Występująca wciąż na Ziemiach Zachodnich i Północnych chłonność osadnicza była przyczyną podjęcia przez TRZZ w latach 1958—1961 akcji propagandowo-informacyjnej w Polsce centralnej. Utworzonych zostało ponad 90 punktów informujących o warunkach i możliwościach osadnictwa na ziemiach nadodrzańskich i nadbałtyckich⁴⁷. Informacje o przepisach, ulgach i zasadach osadniczych szeroko omawiane były w Biuletynie Osadniczym wydawanym od września 1959 roku przez Zachodnią Agencję Prasową. Inną formą propagowania osadnictwa na Ziemiach Zachodnich i Północnych były spotkania rolników zamieszkujących te tereny z rolnikami z Polski centralnej. Akcja ta objęła głównie chłopów z województwa kieleckiego, stąd do 1961 roku przesiedliło się około 1400 rodzin oraz chłopów z województw lubelskiego, krakowskiego i rzeszowskiego.

Działalność popularyzującą warunki osadnictwa oraz samo osadnictwo podjęły w swojej pracy organizacje młodzieżowe, zwłaszcza Związek Harcerstwa Polskiego i Związek Młodzieży Wiejskiej.

TRZZ w latach 1959—1964 prowadziło własną bezpośrednią działalność gospodarczą. 7 października 1959 roku Rada Naczelna Towarzystwa utworzyła specjalną jednostkę gospodarczą — Zakłady Przemysłowo-Usługowe, zwane w skrócie „Ter-Zet”⁴⁸. Celem było zwłaszcza wygospodarowanie własnych funduszy na działalność TRZZ.

ZPU „Ter-Zet” podlegało 9 zakładów, o bardzo zróżnicowanym profilu produkcji, działających na zasadzie wewnętrznego rozrachunku gospodarczego⁴⁹. W latach 1959—1962 tylko 3 spośród tych zakładów (w Katowicach, Opolu i Nidzicy) osiągnęły pozytywne wyniki ekonomiczne. Pozostałe zakłady poniosły poważne straty, w związku z czym Rada Naczelna TRZZ 28 listopada 1962 roku podjęła decyzję o likwidacji całego pionu ZPU „Ter-Zet”⁵⁰.

TRZZ w okresie swojej działalności wystąpiło z szeregiem inicjatyw na rzecz rozwoju gospodarczego Ziemi Zachodnich i Północnych. Z jednej strony mobilizowało do podejmowania zadań gospodarczych w oparciu o lokalne możliwości i warunki, z drugiej zaś interweniowało u władz

⁴⁶ J. Jordanek, *Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich...*, s. 306—307.

⁴⁷ AAN TRZZ, sygn. 20/43, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1957—1959.

⁴⁸ AAN TRZZ, sygn. 20/185, Uchwała Prezydium Rady Naczelnej TRZZ z 7 października 1959 roku.

⁴⁹ Były to zakłady: Zakład Eksploatacji Zasobów Mineralnych w Opolu, Zakład Drzewno-Chemiczny w Szczecinie, Zakład Budowlano-Montażowy w Warszawie, Zakład Eksploatacji Surowców Mineralnych i Prefabrykatów w Nidzicy, Zakład Budowlano-Montażowy i Prefabrykatów w Szczecinie, Zakład Drzewno-Chemiczny w Warszawie, Zakład Usług Konstruktoryjno-Montażowych i Specjalistycznych w Katowicach, Zakład Aparatury Naukowo-Pomiarowej i Galwanotechniki w Warszawie, Zakład Konserwacji Urządzeń Przemysłowych i Robót Wnętrzarskich w Warszawie. AAN TRZZ, sygn. 20/189, Sprawozdanie z działalności TRZZ za 1961 r.

⁵⁰ Z. Jordanek, *Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich...*, s. 281.

państwowych w konkretnych tematach. Tylko w 1958 roku TRZZ interweniowało w Rządowej Komisji Rozwoju Ziemi Zachodnich w sprawie uruchomienia 63 zakładów o znaczeniu ogólnokrajowym i 1500 mniejszych zakładów o znaczeniu lokalnym⁵¹.

TRZZ przyczyniło się znacznie do aktywizacji kulturalnej Ziemi Zachodnich i Północnych. Po latach zaniedbań z inspiracji Towarzystwa odrodził i rozwinął się społeczny ruch kulturalny w postaci licznych towarzystw społeczno-kulturalnych, towarzystw regionalnych oraz towarzystw miłośników poszczególnych regionów i miejscowości. TRZZ i powstałe z jego inicjatywy i blisko z nim współpracujące organizacje regionalne stały się w krótkim czasie szkołą patriotyzmu lokalnego, pozostającego jednak w zgodzie z patriotyzmem i działaniem ogólnonarodowym oraz wniosły do życia regionalnego nowe impulsy i inicjatywy. Idea regionalizmu najbardziej swój praktyczny egzamin zdała w województwie wrocławskim, zielonogórskim i opolskim. Wrocławski Komitet Koordynacyjny Towarzystw Regionalnych w 1962 roku skupił 12 stowarzyszeń i 30 kół miłośników liczących około 10 tys. członków⁵², zaś społeczny ruch kulturalny w województwie zielonogórskim skupił w tym czasie 20 towarzystw regionalnych i lokalnych, sfederowanych w Lubuskim Towarzystwie Kultury⁵³.

Ruch regionalny powiązany był z TRZZ pod względem programowym i organizacyjnym. TRZZ stwarzało warunki wymiany doświadczeń pomiędzy towarzystwami oraz udzielało im znacznej pomocy w realizacji przyjmowanych ustaleń. TRZZ wspólnie z Ministerstwem Kultury i Sztuki organizowało co roku narady ruchu regionalnego z Ziemi Zachodnich i Północnych.

Ogromne znaczenie w działalności TRZZ na rzecz procesów integracyjnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz w całym kraju odegrało inicjowanie i organizowanie wymiany dorobku kulturalnego pomiędzy różnymi regionami. Przedsięwzięciu sprzyjała dobra współpraca TRZZ z organizacjami typu kulturalnego i oświatowego, stowarzyszeniami regionalnymi i mniejszości narodowych.

Na Ziemiach Zachodnich i Północnych nie było praktycznie powiatu i miasta, które nie uczestniczyły w wymianie kulturalnej, szczególnie nasilającej się podczas obchodów Tygodni Ziemi Zachodnich. Przykładowo w 1962 roku wymiana objęła między innymi: występy 100-osobowego Zespołu Pieśni i Tańca z Opola w Białymstoku, Hajnówce i Ełku; 5 spektakli teatru „13 Rzędów” z Opola w Białymstoku; koncert zespołów pieśni i tańca Warmii i Mazur w Bydgoszczy; występy 120-osobowego zespołu pieśni i tańca z Ostrowca Świętokrzyskiego w województwie szczecińskim; występy Zespołu pieśni i tańca „Olsztyn” w Łodzi, Łowiczu i Łęczycy; występy 120-osobowego chóru spółdzielczego z Poznania w województwie koszalińskim; festiwal chórów Ziemi Nadnoteckiej w Pile; występy zespołu z powiatu Krosno w województwie gdańskim i koszalińskim⁵⁴.

⁵¹ Tamże, s. 284.

⁵² AAN TRZZ, sygn. 19/41, Pięć lat działalności TRZZ (1957–1962).

⁵³ Archiwum Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Zielonej Górze, sygn. 7/12, Sprawozdanie z działalności ZW TRZZ w Zielonej Górze za okres 1959–1963.

⁵⁴ AAN TRZZ, sygn. 20/59, Sprawozdanie z działalności TRZZ w latach 1960–1964.

Jednym z centralnych problemów w działalności TRZZ, zwłaszcza w kontekście zagadnień integracyjnych, była sprawa ludności rodzimej. Już 26 sierpnia 1957 roku Towarzystwo powołało Społeczny Ruch Opiekuńczy nad ludnością słowińską w powiecie słupskim, a 3 października tego samego roku Sekcję dla Spraw Ludności Rodzimej w Gdańsku⁵⁵.

TRZZ w okresie kilkunastu lat swojej działalności przyczyniło się w dużym stopniu do spopularyzowania Ziemi Zachodnich i Północnych w kraju i poza jego granicami, zintensyfikowania procesów integracyjnych oraz do rozwoju kulturalnego i gospodarczego tych terenów. W latach sześćdziesiątych nastąpiła tu daleko idąca integracja społeczeństwa. Zniwelowane zostały różnice wynikające z pochodzenia regionalnego poszczególnych grup ludności, zatarły się niemal całkowicie odrębności kulturowe. W dużym stopniu ujednoliciła się świadomość wspólnej przeszłości historycznej. Nie oznacza to jednak, że rozwiązanie TRZZ z dniem 8 stycznia 1971 roku było decyzją do końca słuszną. Z perspektywy lat należy fakt ten uznać za zdecydowanie przedwczesny i przeprowadzony w błędny sposób. Postęp w procesach gospodarczych i społecznych na Ziemiach Zachodnich i Północnych i ich dalsze zespolenie z resztą kraju nie dokonało się we wszystkich dziedzinach jeszcze do końca.

⁵⁵ Z. JordaneK, Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zachodnich..., s. 384.

